

Marek L. Wójcik

Sprawozdanie z kwerendy w Zemským archiwie w Opawie w dniach 10-14 XII 2012 r.

Hereditas Monasteriorum 2, 560-568

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dominują materiały dotyczące klasztorów poznańskich: benedyktynek, bernardynek, dominikanów i dominikanek, franciszkanów, karmelitów bosych i trzewickowych, karmelitanek, klarysek i szarytek. Wśród nich występuje znaczne zróżnicowanie wielkości poszczególnych serii: od 1 poszytu (klaryski) po 86 (karmelici trzewickowi). Są to w zdecydowanej większości akta spraw finansowych poszczególnych klasztorów, najczęściej dotyczące sum lokowanych (*Kapitał*) na dobrach ziemskich i należnych prowizji.

Zespół *Naczelne Prezydium Prowincji Poznańskiej* obejmuje tylko część zgromadzonych w poznańskim archiwum materiałów pomocnych przy realizacji projektu badawczego *Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja*. Metodyczne działania władz pruskich polegały w pierwszym okresie na dokładnym poznaniu poszczególnych klasztorów, zarówno materialnych podstaw ich egzystencji, jak i stanu osobowego. Z czasem przybywało materiałów wytworzonych w związku z ich likwidacją, dotyczących losów zakonników, budynków poklasztornych oraz wyposażenia (bibliotek, paramentów kościelnych). Dla całościowej realizacji zamierzenia ważne jest dokonanie kwerendy zespołów *Rejencja Poznańska* i *Południowopruska Kamera Wojenna* i *Domen w Poznaniu* oraz spuścizn aktowych poszczególnych klasztorów. Zawarte w nich informacje – zwłaszcza dotyczące posiadłości zakonnych – stanowią cenne uzupełnienie danych zawartych w omawianym zespole.

Marek L. WÓJCIK
Instytut Historyczny
Uniwersytet Wrocławski

Sprawozdanie z kwerendy w Zemským archiwie w Opawie w dniach 10–14 XII 2012 r.*

Zemský archiv v Opavě, mający siedzibę w gmachu dawnego kolegium jezuitów w Opawie, jest pod względem starszeństwa oraz liczby zgromadzonych zbiorów trzecim – po praskim i brneńskim – archiwum państwowym funkcjonującym na terenie Republiki Czeskiej. Pełni funkcję historycznego archiwum czeskiej części dawnych księstw śląskich, Śląska Austriackiego (Rakuskie Ślązsko, oficjalnie Herzogtum Ober- und Niederschlesien) oraz ziem leżących w granicach północnomorawskiego okręgu terytorialnego (Severomoravský kraj) oraz morawsko-śląskiego (Moravskoslezský kraj) i ołomunieckiego (Olomoucký kraj) regionu administracyjnego¹. Znaj-

* Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016. Scientific work finance by the Ministry of Science and Higher Education under the name of the „National Programme for the Development of Humanities” in the years 2012–2016. Pragnę podziękować pracownikom archiwum w Opawie, szczególnie drowi Karelowi Müllerowi, jego dyrektorowi, oraz mgrowi Jiřemu Peterce, za życzliwość, cierpliwość, miłą atmosferę i wszelką pomoc okazywaną w trakcie kwerendy.

1 O dziejach archiwum zob. m.in. B. INDRA, *70 let Státního archivu v Opavě*, [w:] IDEM (ed.), *Sborník Státního archivu v Opavě 1968–1971*, Opava 1971, s. 75–96; K. MÜLLER (ed.), *100 let Zemského archivu v Opavě. Sborník příspěvků přednesených v rámci 9. konference archivářů ČR 23.–25. května 2001 v Opavě*, Opava 2002.

duże to odzwierciedlenie w charakterze przechowywanych tutaj kolekcji, które w dniach 10–14 XII 2012 r. poddano wstępnemu rozpoznaniu pod kątem przydatności dla projektu badawczego *Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja*.

Do najcenniejszych zespołów opawskiego archiwum należy bez wątpienia *Slezský stavovský archiv* (SA), który obejmuje dokumenty, akta i księgi wytworzone przez urzędy ziemskie, sądy, sejm i stany księstw śląskich, przede wszystkim opawskiego, karniowskiego, cieszyńskiego i nyskiego. Kolekcja, pochodząca z lat 1318–1884, ma fundamentalne znaczenie dla rozpoznania prawnej, administracyjnej, gospodarczej i społecznej sytuacji Śląska w dobie feudalizmu². Dla badań nad poklasztornym dziedzictwem kulturowym nie ma jednak większej wartości. Pod tym względem na plan pierwszy wybijają się archiwalia śląskich klasztorów sekularyzowanych w okresie reform oświeceniowych przez cesarza Józefa II, mianowicie: dominikanów cieszyńskich i opawskich, klarysek opawskich oraz franciszkanów karniowskich i opawskich.

Do najzasobniejszych należą wśród nich zespoły poklasztorne franciszkanów w Karniowie (*Minorité v Krnově*) oraz klarysek w Opawie (*Řkl Opava*). Pierwszy, liczący niemal 7,5 mb. jednostek, z czego dostępnych (zinwentaryzowanych) jest nieco ponad 6,5 mb., obejmuje dokumenty, akta, księgi i rękopisy z lat 1533–1941³. Zgromadzone w nim materiały dotyczą przede wszystkim zagadnień religijnych, kulturalnych oraz gospodarczych, ważnych dla dziejów zarówno klasztoru, jak i miasta. Istotną jego częścią są także źródła pozwalające prześledzić proces adaptacji i barokizacji budynków klasztoru i kościoła Narodzenia NMP (Narození Panny Marie) w Karniowie, a także budowy należącego do franciszkanów barokowego kościoła pielgrzymkowego Matki Bożej Bolesnej i Podwyższenia Krzyża Świętego (Panny Marie Sedmibolestné a Povýšení Svatého Kříže) na wzgórzu Cvilín. Z ciekawszych jednostek można wymienić inwentarz kościoła i klasztoru z połowy XVIII w., plan klasztoru z 1810 r. oraz spisywaną w latach 1836–1909 kronikę klasztorną, z licznymi odniesieniami o charakterze retrospektywnym sięgającymi 1082 r.⁴

Zespół klarysek opawskich, osiągający 3,13 mb. jednostek, na który składają się dokumenty (w liczbie 57 sztuk), akta oraz pomoce archiwalne (inwentarz zawartości archiwum klarysek sporządzony po kasacie klasztoru w 1782 r. przez Jana Piotra Cerraniego) z lat 1289–1850, dostępny jest prawie w całości. Ze względu na to, że przeważająca część kolekcji dotyczy kwestii majątkowych (takich jak nadania, testamenty, obrót nieruchomościami, spory, umowy, czynsze, papiery dłużne, zarząd młynami, rachunki), przedstawia on wartość źródłową przede wszystkim dla badań nad zagadnieniami gospodarczymi, prawnymi i społecznymi⁵.

Mniej liczne pod względem zasobu archiwalnego są materiały pokasacyjne po franciszkanach opawskich (*Minorité v Opavě*, 1,92 mb., z czego 0,04 mb. nieopracowanych) oraz dominikanach z Opawy (*ŘD Opava*, 0,75 mb.) i Cieszyna (*ŘD Těšín*, 0,33 mb.). Z dawnego archiwum franciszkanów opawskich zachował się dziś jedynie fragment dawnej kolekcji, zamykający się chronologicznie latami 1669–1914, który może być wykorzystany do badań nad religijnymi,

2 S. DRKAL, J. DONÁT, *Slezský stavovský archiv v Opavě 1318–1850. Inventář*, Opava 1965, mps; IJDEM, *Slezský stavovský archiv v Opavě 1318–1850. Inventář*, Opava 1972, mps.

3 Klasztor skasowano w 1786 r., w 1795 r. przywrócono funkcję kultową kościoła poklasztornego.

4 J. SVÁTEK, *Minorité v Krnově 1533–1941. Inventář*, Opava 1957, mps.

5 J. DONÁT, *Klarisky v Opavě 1289–1782. Inventář*, Opava 1965, mps.

kulturalnymi i gospodarczymi dziejami klasztoru, czesko-morawsko-śląskiej prowincji franciszkańskiej oraz kościołów św. Jerzego i św. Jana w Opawie, a także samego miasta i jego relacji z mendikantami⁶. Dopełnia go zbiór z lat 1621–1914, będący początkowo częścią tego samego zespołu, ale w 1957 r. wyłączony z niego i zinwentaryzowany w ramach prowincjalatu franciszkanów, którego siedziba mieściła się w Opawie (*Prov. min. řád v Opavě*). Zawiera on statuty, wykazy zakonników, postanowienia kapituł prowincjalnych, listy generała, jego okólniki i patenty, korespondencję, wreszcie materiały do dziejów zakonu oraz klasztorów śląskich, czeskich i morawskich, m.in. w Brnie, Igławie (Jihlava), Moście, Karniowie i Opawie⁷.

Po dominikanach opawskich zachowały się materiały z lat 1430–1786. Składają się na nie: 21 dokumentów z lat 1430–1645, księga pełniącą funkcję kroniki klasztornej (*Liber memorabilium coenobii ordinis Praedicatorum Opaviae ad fundationes spectans*), cenny inwentarz archiwum dominikańskiego sporządzony po kasacie klasztoru w 1786 r. przez Jana Piotra Cerraniego oraz cztery kartony akt dotyczących przede wszystkim spraw natury gospodarczej (spory i potwierdzenia majątkowe, umowy, kwitancje, korespondencje), w mniejszym zaś stopniu zagadnień religijnych i wewnątrzklasztornych⁸.

Dokumentacja dyplomatyczna (sześć pergaminów) oraz aktowa (jeden karton akt) o charakterze ekonomicznym, pochodząca z lat 1408–1790 (m.in. potwierdzenia i odpisy dokumentów oraz umów dotyczących praw majątkowych, spory z miastem, fundacje), dominuje w zbiorach pozostałych po skasowanym w 1790 r. klasztorze dominikanów w Cieszynie. Dla studiów nad dziejami tego klasztoru szczególnie wartościowa jest *Liber consiliorum* z lat 1644–1784, a z punktu widzenia realizowanego Projektu – sporządzone w latach 1790–1796 spisy dokumentów i akt poklasztornych przekazanych do siedziby registratury morawsko-śląskiego gubernium w Brnie (*Seznamy listin a spisů zrušeného kláštera dominikánů v Těšíně odstoupené registratuře moravskoslezského gubernia v Brně*)⁹.

Zemský archiv v Opavě posiada także w swych zbiorach archiwalia pojezuickie. Należą do nich pozostałości dawnych archiwów kolegiów jezuickich w Cieszynie (*ŘJ Těšín* z lat 1670–1773), Nysie (*ŘJ Nisa* z lat 1622–1754) i Opawie (*ŘJ Opava* z lat 1625–1773) oraz rezydencji w Otyniu koło Nowej Soli (*ŘJ Vartenberk* z lat 1649–1748)¹⁰. Obejmują one dokumenty, księgi, korespondencję i akta dotyczące – tradycyjnie – przede wszystkim spraw majątkowych (donacje, fundacje, czynsze, obligacje, opisy granic, umowy kupna, dziesięciny, spory, odpisy dokumentów), ale są pośród nich także cenne źródła do dziejów kontrreformacji na Śląsku (m.in. zatargi stanów księstwa opawskiego z panami von Lichtenstein i akta z lat 1649–1716 pozwalające wniknąć w proces rekatołicyzacji księstwa głogowskiego), jak również materiały związane z funkcjonowaniem zakonu jezuitów oraz jego śląskich kolegiów.

Wśród tych ostatnich na szczególną uwagę zasługują: inwentarz kościoła kolegium jezuickiego w Nysie (b.d.), roczne sprawozdania z działalności rezydencji w Otyniu z lat 1649–1748,

6 J. SVÁTEK, *Minorité v Opavě 1669–1913. Inventář*, Opava 1957, mps. W latach 2007 i 2010 włączono do zespołu nowe jednostki, których nie uwzględnił inwentarz. Stąd bierze się różnica jednego roku pomiędzy uwidocznioną na stronie tytułowej inwentarza i podaną wyżej rozpiętością chronologiczną kolekcji.

7 IDEM, *Provincialát minoritského řádu v Opavě 1621–1914. Inventář*, Opava 1957, mps.

8 I. STRATIL, *Dominikáni v Opavě 1430–1786. Inventář*, Opava 1965, mps.

9 IDEM, *Dominikáni v Těšíně 1408–1790. Inventář*, Opava 1965, mps.

10 Inwentarz podaje (zob. przyp. 11), że zbiory z tego zespołu obejmują lata 1649–1720, tymczasem roczne sprawozdania z działalności jezuickiej rezydencji w Otyniu sięgają roku 1748.

convolut drukowanych rocznych wykazów zmarłych członków Bractwa Wniebowzięcia NMP przy kolegium w Kłodzku z lat 1701–1720, katalogi alumnów konwiktów cieszyńskiego z lat 1727–1773, a w odniesieniu do jezuitów opawskich (oraz ich rezydencji w Cieszynie) historia tego kolegium w latach 1688–1772, roczne sprawozdania z jego działalności z lat 1670–1772, katalogi zakonników z lat 1651–1773, inwentarz archiwum sporządzony w latach 1748–1749. Uzupełniają je materiały (zaledwie 0,04 mb. jednostek) po tzw. drugim Towarzystwie Jezusowym (tj. zakonie jezuitów odnowionym w 1814 r. przez papieża Piusa VIII), pochodzące z lat 1928–1950, wydzielone w ramach osobnego zespołu pod nazwą *Jezuité – rezidencja Opava*, które trafiły do archiwum w Opawie po zamknięciu klasztorów przez władze komunistycznej Czechosłowacji w 1950 r., mianowicie: księga intencji modlitewnych (*suffragii*) oraz katalog biblioteki z 1947 r.¹¹

Okres kasat józefińskich, głównie ze względu na aktywną działalność oświatową i wychowawczą wśród dzieci i młodzieży, przetrwali pijarzy. Na obszarze objętym zasięgiem działania archiwum opawskiego funkcjonowały w przeszłości trzy kolegia pijarskie – w Białej Wodzie (do 1829 r., parafia obsługiwana do 1938 r.), Bruntalu (do 1904 r.) i Příborze (do 1875 r.). Choć nie zostały one oficjalnie skasowane, tylko w naturalny sposób zanikły, a spośród miejscowości będących ich siedzibą jedynie dwie pierwsze przynależą do czeskiego Śląska (Příbor jest częścią Moraw), wszystkie wydają się mieć istotne znaczenie z punktu widzenia celów realizowanego Projektu, zwłaszcza dla badań nad działalnością edukacyjną zakonów. Zgromadzona w archiwum w Opawie archiwalna spuścizna po pijarach z Białej Wody (*ŘP Bílá Voda* z lat 1723–1938, nie w pełni opracowane), Bruntalu (*ŘP Bruntál* z lat 1731–1903) i Příborza (*ŘP Příbor* z lat 1694–1874) obejmuje liczne materiały dotyczące prowadzonych przez nich szkół. Najbogatszy i najbardziej zróżnicowany zbiór zachował się po kolegium w Białej Wodzie, w którym znajdujemy m.in.: wykazy uczniów gimnazjum z lat 1728–1829, spis zakonników studiujących filozofię w latach 1752–1777, świadectwa uczniów szkół na poziomie *trivium* (tzw. *Triviální škola*) z lat 1845–1870 oraz wykłady i podręczniki z XVIII–XX w. Metryki żaków z lat 1784–1798 i 1808–1828 oraz księgi o charakterze metodycznym (z pierwszej połowy XVIII w.) spotykamy także w kolekcji popijarskiej z Příborza. Z innych (pozaszkolnych) materiałów godne uwagi wydają się: akta wizytacji kolegium (1728–1902) i kościoła w Białej Wodzie, spisy zakonników (1728–1918), inwentarz miejscowej biblioteki (po 1845 r.), kazania (XVII–XX w.), księga konwentu kolegium w Bruntalu (1773–1870), inwentarze archiwów w Bruntalu (1741–1747) i Příborze (1792 r.), akta wizytacji kolegium w Příborze (1699–1793) oraz spis zakonników czesko-morawsko-śląskiej prowincji pijarów (1866 r.)¹². Warto również odnotować relację spisaną przez pijara Františka Hanáka z jego (skutecznej) misji rekatolicyzacyjnej prowadzonej w latach 1666–1699 w Polsce, na Węgrzech i Słowacji, którą uzupełniają dwie kolorowane ryciny kreślone piórkiem, przedstawiające jego audiencję u króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego w dniu 27 II 1672 r. oraz działalność w 13 miastach spiskich (*Prothocolum sacratum missionum pauero Francisci*)¹³.

11 M. KLOS, *Jesuité v Nise (1263–) 1622–1754 a jesuité ve Vartenberku (1559) 1649–1720. Sdružený inventář*, Opava 1965, mps; IDEM, *Jesuité v Opavě (1480) 1625–1773. Inventář*, Opava 1994, mps; I. STRATIL, *Jesuité v Těšíně (1629) 1670–1773. Inventář*, Opava 1994, mps.

12 R. ZUBER, *Piaristé Bílá Voda (u Javorníka) 1633–1934. Inventární seznam*, Javorník 1959, mps; R. KLOS, *Piaristé v Bruntále 1731–1903. Inventář*, Opava 1975, mps; IDEM, *Piaristé v Příboře (1583) 1694–1874. Inventář*, Opava 1994, mps.

13 O misji Františka Hanáka pisał J. BOMBERA, *P. František Hanák, piarista – misionář*, [w:] P. KOLLÁR (ed.), *Návrat k prameňom. Zborník štúdií k 350. výročiu príchodu piaristov na Slovensko*, Prievdiza 1992, s. 70–77.

Po przeprowadzonej w 1950 r. przez komunistyczne władze Czechosłowacji akcji likwidacji zgromadzeń zakonnych do archiwum w Opawie trafiły zbiory po kilku klasztorach działających na czeskim Śląsku i przygranicznych terenach Moraw. Mowa o kolekcjach po kapucynach w Fulneku (*Kap. kl. Fulnek* z lat 1661–1945), salwatorianach w Karniowie (*Salv. Krnov* z lat 1902–1947) i Valašské Meziříčí (*Ř Sal Val.Meziříčí* z lat 1896–1949) oraz braciach Kongregacji Najświętszego Sakramentu w Bruntalu (*ŘBNS Bruntál* z lat 1943–1950) i zakonu krzyżackiego w Bruntalu i Opawie. Te ostatnie, najbogatsze i najbardziej zróżnicowane pod względem wartości, zinwentaryzowano w ramach aż czterech zespołów. Zespół *Němečtí rytíři – chlapecký seminář a konvent Sovinec* (NR – CHS Sovinec) gromadzi księgi i akta z lat 1858–1866 (m.in. spisy kleryków, personalia i księgi rachunkowe) dotyczące działającego w Sowińcu seminarium zakonnego dla chłopców, które – po przekształceniu w klasztor – przeniesiono w 1866 r. do Opawy¹⁴. Zespół *Němečtí rytíři – konvent Opava* (NR Opava) obejmuje przede wszystkim materiały (dokumenty, księgi rachunkowe, korespondencję przeora i akta) z lat 1866–1946, wśród których na uwagę zasługują m.in.: inwentarz mobiliów znajdujących się w klasztorze w 1881 r., katalog książek z biblioteki konwentu (stan z około 1893 r.), osobiste dokumenty zakonników (m.in. zaświadczenia, certyfikaty, prywatne dzienniki, korespondencję, notatki, wypiski z pism teologicznych, fotografie) oraz teksty kazań. W jego skład wchodzi także XV-wieczny rękopis Piotra z Oborniku w Wielkopolsce (z około 1465–1470), w którym znalazły się odpisy 20 średnio-wiecznych tekstów, w tym *De excidio urbis Hierosolymitanae* (Pseudo-Hegesippus), *Aristoteles in libro secretorum* (ekscerpty) i *Epistola Enee Silvii* (Piccolomini)¹⁵. Zespół *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál* (VŘNR Bruntál) z lat 1845–1945, w którym dominuje dokumentacja typu aktowego z okresu międzywojennego, przedstawia największą wartość dla badań nad dziejami samego zakonu (m.in. jego organizacją, restrukturyzacją, finansowaniem, działalnością edukacyjną i charytatywną, prześladowaniami zakonu przez nazistów po 1938 r.)¹⁶. Z kolei największy z nich wszystkich zespół *Němečtí rytíři – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku, Bruntál* (ÚSŘNR Bruntál), liczący 181,7 mb. jednostek z lat 1627–1946 (w tym 1,1 mb. nieopracowanych), obejmuje przede wszystkim materiały dotyczące spraw gospodarczych i majątkowych na obszarach podległych wielkiemu mistrzowi (np. gospodarki leśnej, przemysłu, górnictwa), problematyki zarządu nimi (administracji), a także zagadnień z takich dziedzin, jak: szkolnictwo, historia sztuki, wojskowość czy obyczajowość. Główny zrąb zasobu tworzą *Acta publica* (reskrypty, mandaty, patenty), *Acta principalia* (uniwersalia), *Acta privata* (poszczególne majątki) oraz akta (przeważnie czynszowe i lenne) odnoszące się do komendy w Namysłowie na Dolnym Śląsku¹⁷.

Tylko z dokumentacyjnego obowiązku, gdyż z punktu widzenia Projektu nie przedstawiają większej wartości, odnotować należy jeszcze materiały przejęte przez archiwum opawskie po skasowanym w 1784 r. klasztorze kanoników regularnych św. Augustyna w morawskim Ful-

14 M. TESAŘ, *Němečtí rytíři – chlapecký seminář a konvent Sovinec (1856) 1858–1866 (1870)*. *Inventář*, Opava 2011, mps.

15 IDEM, *Němečtí rytíři – konvent Opava (1465) 1866–1946*. *Inventář*, Opava 2012, mps, oraz w aneksie inwentarza Š. KOHOUT, *Kodikologický rozbor rukopisu Petra z Oborníka (inv. č. 11)*.

16 M. TESAŘ, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál (1606) 1845–1945*. *Inventář*, Opava 2010, mps.

17 S. DRKAL, *Řád Německých Rytířů v Bruntále*, t. 1: *Místodržitelství řádu (1627–1820)*. *Inventář*, Opava 1961, mps; A. TUREK, *Řád Německých Rytířů. Ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku*, t. 2: *Administrace řádových statků (1727) 1853–1946 s dodatky k I. dílu inventáře Místodržitelství ŘNR (1556) 1657–1822*. *Inventář*, Opava 1967, mps.

Tabela 1. Zespoły przejęte przez archiwum w Opawie po zlikwidowanych klasztorach.
 O – opracowane; N – nieopracowane; R – razem

Lp.	Klasztor	Zakon	Zakres czasowy	Skrót inwentarzowy	Metraż (w mb.)		
					O	N	R
1	Cieszyn	dominikanie	1408–1790	<i>ŘD Těšín</i>	0,33	0,00	0,33
2	Opawa	dominikanie	1430–1786	<i>ŘD Opava</i>	0,75	0,00	0,75
3	Karniów	franciszkanie	1533–1941	<i>Minorité v Krnově</i>	6,60	0,88	7,48
4	Opawa	franciszkanie	1669–1914	<i>Minorité v Opavě</i>	1,88	0,04	1,92
5	Cieszyn	jezuici	1670–1773	<i>ŘJ Těšín</i>	0,38	0,01	0,39
6	Nysa	jezuici	1622–1754	<i>ŘJ Nisa</i>	0,80	0,00	0,80
7	Opawa	jezuici	1625–1773	<i>ŘJ Opava</i>	4,05	0,00	4,05
8	Otyří (Deutsch-Wartenberg)	jezuici	1649–1748	<i>ŘJ Vartenberk</i>	0,35	0,00	0,35
9	Fulnek	kanonicy regularni św. Augustyna	1329–1786	<i>ŘA Fulnek</i>	1,45	0,01	1,46
10	Fulnek	kapucyni	1661–1945	<i>Kap. kl. Fulnek</i>	0,84	0,06	0,90
11	Opawa	klaryski	1289–1850	<i>ŘKI Opava</i>	3,13	0,01	3,14
12	Bruntal	kongregacja Najświętszego Sakramentu	1943–1950	<i>ŘBNS Bruntál</i>	0,41	0,05	0,46
13	Bruntal	krzyżacy	1627–1946	<i>ÚSŘNR Bruntál</i>	180,60	1,10	181,70
14	Bruntal	krzyżacy	1845–1945	<i>VŘNR Bruntál</i>	14,00	0,00	14,00
15	Opawa	krzyżacy	1866–1946	<i>NR Opava</i>	3,19	0,00	3,19
16	Sowiniec	krzyżacy	1858–1866	<i>NR – CHS Sovinec</i>	0,20	0,00	0,20
17	Biała Woda	pijarzy	1723–1938	<i>ŘP Bílá Woda</i>	5,18	0,72	5,90
18	Bruntal	pijarzy	1731–1903	<i>ŘP Bruntál</i>	0,53	0,00	0,53
19	Příbor	pijarzy	1694–1874	<i>ŘP Příbor</i>	2,46	0,00	2,46
20	Karniów	salwatorianie	1902–1947	<i>Salv. Krnov</i>	1,73	0,82	2,55
21	Valašské Meziříčí	salwatorianie	1896–1949	<i>Ř Sal Val.Meziříčí</i>	0,22	0,00	0,22
Łącznie mb.					229,08	3,70	232,78

neku (dokumenty pergaminowe, rękopisy, akta), które zinwentaryzowano w ramach zespołu *Augustiniáni – kanovníci ve Fulneku (ŘA Fulnek)*¹⁸.

Przejęte przez Zemský archiv v Opavě zbiory archiwalne pochodzące z klasztorów funkcjonujących na ziemi śląskiej i morawskiej zestawia tabela 1.

Omówione kolekcje gromadzą mniej lub bardziej bogate materiały pozwalające rozpoznać różne aspekty szeroko rozumianego dziedzictwa klasztorowego na terenie Śląska i – częściowo – Moraw. Nie pozwalają jednak wniknąć w istotę przebiegu samego procesu kasacyjnego. Pod tym względem najbardziej wartościowe okazują się materiały zgromadzone w zespole *Královský úřad v Opavě (KrÚ Opava)*¹⁹. Zespół ten obejmuje materiał aktowy wypracowany przez administrację habsburską, kolegiąlnie działający Urząd Królewski (*Königliches Amt*) z siedzibą w Opawie, na terenie tej części Śląska, która po pokoju wrocławskim z 1742 r. pozostała pod

18 A. TUREK, *Augustiniáni – kanovníci ve Fulneku (1293) 1329–1786. Inventář*, Opava 1965, mps.

19 S. DRKAL, *Královský úřad v Opavě (1631) 1742–1782. Inventář*, Opava 1959, mps.

zwierzchnictwem Wiednia. W związku z połączeniem administracji (austriackiego) Śląska i Moraw, co nastąpiło na mocy cesarskiego dekretu z 1 VII 1782 r., Urząd zakończył swą działalność, a nadzór nad krajem przejęło Morawsko-Śląskie Gubernium (*Moravskoslezské gubernium*) z siedzibą w Brnie.

Zbiór, liczący 936 kartonów akt (115,22 mb. jednostek, z czego 1,4. mb nieopracowanych), ma fundamentalne znaczenie dla badań nad dziejami Śląska w latach 1742–1782. Dotyka bowiem wszystkich aspektów funkcjonowania ówczesnego państwa, m.in. kwestii politycznych, gospodarczych, społecznych, militarnych, kulturalnych, religijnych. Dla Projektu szczególnie cenne są materiały sekularyzacyjne, głównie pojezuickie (*exjesuitica*), m.in. protokoły z posiedzeń komisji duchownej poświęconych losom majątków poklasztornych (inv. č. 2, 5, 6, 7, 12, 938, 942, 947, 974), źródła dokumentujące losy jezuickich gimnazjów i konwiktów w Cieszynie i Opawie (inv. č. 1047, 1182, 1184), czy też rozmaite spisy, katalogi i inwentarze. Przykładowo wymienimy wśród tych ostatnich choćby: inwentarze jezuickiej rezydencji i kościoła Świętego Krzyża w Cieszynie (inv. č. 939, 941), inwentarze kolegium i kościoła św. Jerzego w Opawie (inv. č. 939, 940), katalogi książek bibliotek rezydencji cieszyńskiej (inv. č. 940, 941) i kolegium opawskiego (inv. č. 939), spisy zakonników w kolegium w Opawie i w rezydencji w Cieszynie (inv. č. 938), wykazy pensji płaconych eksjezuitom (inv. č. 966, 968), czy *inventarium in Pharmacopeja* z Opawy (inv. č. 940, 941).

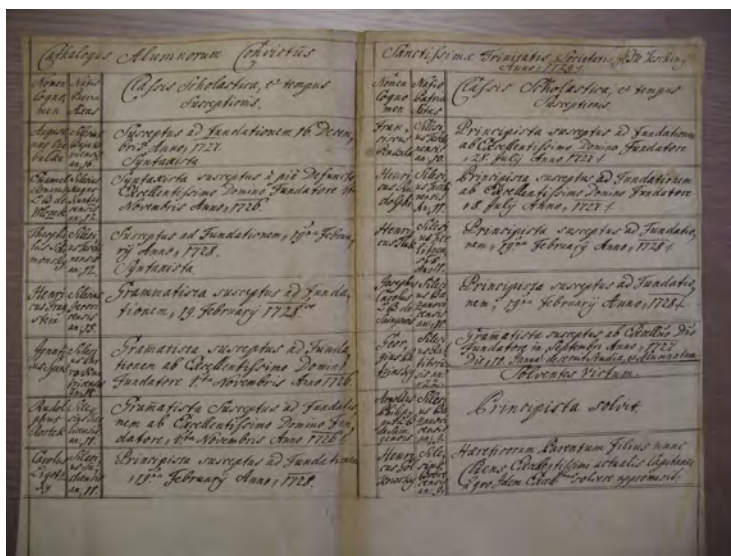
W zespole przechowywane są także drobne akcesje (przeważnie w sprawach gospodarczych i majątkowych) odnoszące się do innych klasztorów, niekoniecznie skasowanych w okresie funkcjonowania Królewskiego Urzędu w Opawie. Zestawia je tabela 2.

Tabela 2. Akta przejęte z klasztorów w latach 1742–1782
w zespole *Královský úřad v Opavě* (z wyłączeniem jezuitów)

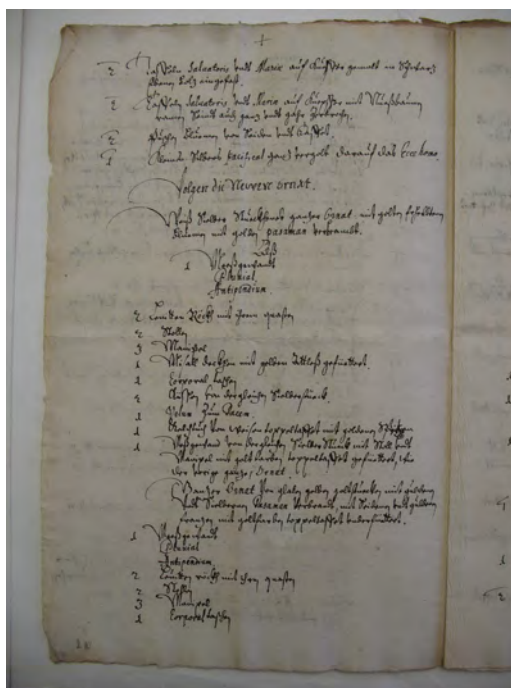
Lp.	Klasztor	Zakon	Zakres czasowy	Sygnatura (inv. č.)
1	Heřmanovice	bernardynki	1746–1758	998
2	Cieszyn	bonifratrzy	1771–1779	979
3	Cieszyn	dominikanie	1773–1780	978
4	Opawa	dominikanie	1747–1755	977
5	Cieszyn	elżbietanki	1753–1761	984
6	Opawa	franciszkanie	1768–1781	976
7	Bruntal i Opawa	joannici i krzyżacy	1762–1780	982
8	Fulnek	kanonicy regularni św. Augustyna	1746–1779	980
9	Opawa	klaryski	1755–1782	983, 984
10	Nysa	magdalenki	1746–1750	985
11	Biała Woda	pijarzy	1776–1781	981

Jak już wyżej zasygnalizowano, w 1782 r. nastąpiło przeniesienie centrum administracyjnego austriackiej części Śląska z Opawy do Brna. Odtąd wytwarzanie dokumentacji prawnej dotyczącej tego obszaru leżało w gestii Morawsko-Śląskiego Gubernium. Spuścizna aktowa urzędu przechowywana jest w archiwum w Brnie (*Moravský zemský archiv v Brně*). Jego zasoby posekularyzacyjne zostaną rozpoznane jeszcze w tym roku.

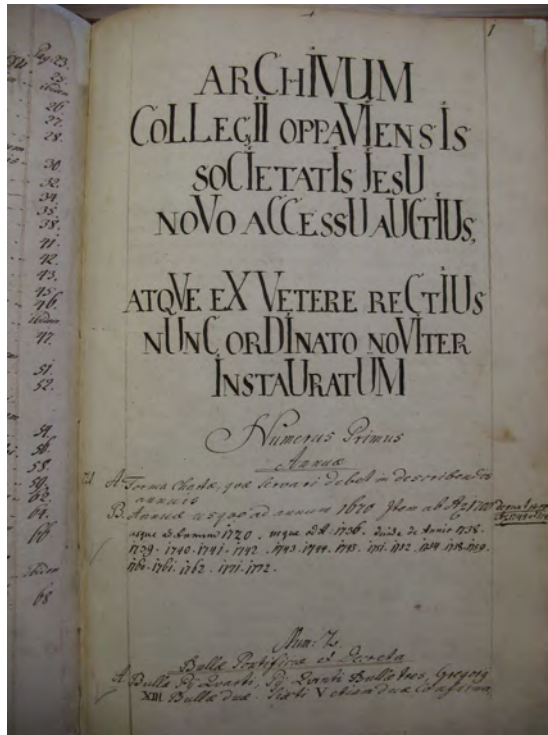
Dokumentacja z przeprowadzonej w Opawie w dniach 10–14 XII 2012 r. kwerendy, obejmująca fotokopie wybranych inwentarzy archiwalnych, zdeponowana została w biurze projektu badawczego *Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja*.

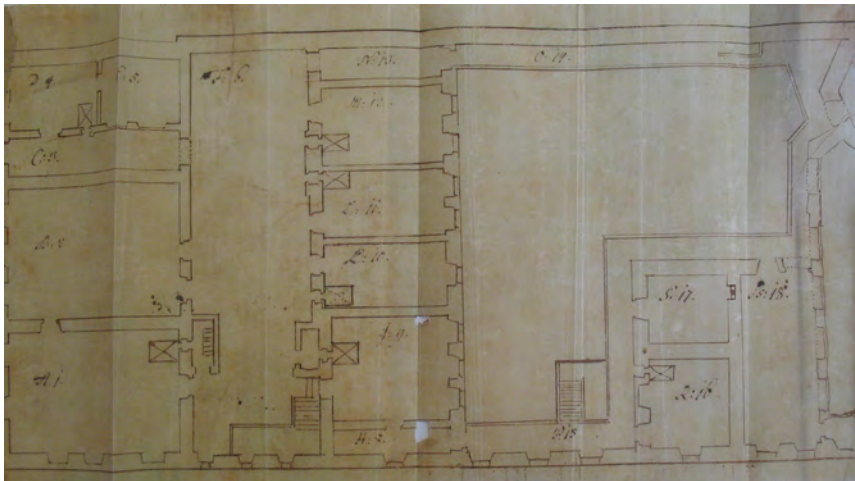
Ryc. 1. *ŘJ Těšín*, inv. č. 47, spis alumnův jezuitského konviktu
Świętej Trójcy w Cieszynie z 1729 r. Fot. M. L. WÓJCIK

Ryc. 2. *ŘJ Nisa*, inv. č. 59, karta z inwentarza kościoła kolegium jezuitskiego
w Nysie, b.d. Fot. M. L. WÓJCIK

Ryc. 3. KrÚ Opava, inv. č. 939, pierwsza karta z katalogu archiwum kolegium jezuitskiego w Opawie z 1773–1774 r. Fot. M. L. Wójcik

Ryc. 4. KrÚ Opava, inv. č. 940, plan rezydencji jezuitów opawskich w Cieszynie z około 1774–1782 r. Fot. M. L. Wójcik